

VZPOMÍNÁME: VOLNÝ ČAS

OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Jak lidé v socialistickém Československu nejčastěji trávili volný čas?

Velmi rozšířené bylo před listopadem 1989 chalupaření a zahrádkaření. Přispělo k tomu několik faktorů, které souvisely se samotnou podstatou komunistického režimu. Klíčovým byl důraz na soukromý život a hledání náhradních volnočasových aktivit a seberealizace v autoritativním systému, který potlačoval až na krátké období pražského jara osobní iniciativu v zaměstnání a zásadně omezoval možnosti cestování do zahraničí. Rozvíjení tohoto fenoménu napomohl dostatek chalup, zejména v pohraničí po nuceném vysídlení německé menšiny. Víkendové přesuny na venkov a do přírody umožnilo zrušení pracovních sobot na konci šedesátých let. Podstatný byl i rostoucí počet osobních vozidel v soukromých rukách. Velmi rozšířená byla rovněž tuzemská turistika, která měla ovšem v Československu daleko starší tradici. Obdobné to bylo v případě sportovních aktivit či jiné zájmové činnosti včetně sběratelství či kutilství. Pro společenské organizace, které zajišťovaly jejich provozování, byla typická centralizace a masovost. Významným fenoménem zejména na venkově byla od již od poloviny padesátých let výstavba kulturních domů, kde se konaly o víkendech zábavy, plesy či představení ochotnických divadel.

2. Kam lidé jezdili na zahraniční dovolenou? Co k tomu bylo potřeba?

Na zahraniční dovolenou jezdilo jen málo lidí. Většina z nich mířila do Maďarska (velmi oblíbený byl pobyt u Balatonu), Německé demokratické republiky, Bulharska a dalších států sovětského bloku. (Cestování do Polska bylo od podzimu 1981 komplikované. Po vzniku Solidarity a po vyhlášení výjimečného stavu v prosinci 1981 byl cestovní ruch mezi oběma státy velmi omezen.) Samostatnou kategorií byla Jugoslávie, která sice měla komunistickou vládu, ale od konce čtyřicátých let si udržela nezávislost na Moskvě.

3. Bylo možné se dostat na dovolenou také mimo státy východního bloku?

Cestování do západních států bylo obtížné. Povolení dostávaly především „politicky spolehlivé“ osoby a procedura byla velice složitá. Musela být plánována dlouhodobě. Pas byl vydán jen těm, kdo neměli žádné podezřelé záznamy u tajné policie. Samotný pas umožňoval držitel cestovat jen do některých zemí východního bloku. Pro cestu na Západ bylo navíc nutné zažádat o takzvaný devizový příslib od státní banky, protože bylo ilegální přechovávat doma západní měnu. Tato žádost byla podrobně přezkoumána tajnou policií. Statisticky byla jen každá desátá žádost vyřízena kladně. Pouze s devizovým příslibem bylo možné získat zahraniční měnu na vycestování. Dalším krokem byla žádost o takzvanou výjezdní doložku od tajné policie. Na to bylo zapotřebí doporučení od zaměstnavatele a od ROH (viz dále). Muži museli rovněž odevzdat vojenskou knížku. Když žadatel získal výjezdní doložku, bylo potřeba zažádat o zahraniční víza. Během celého tohoto procesu žadatele monitorovala tajná policie, která je také často před cestou a po návratu kontaktovala.

4. Co to bylo ROH? Jak činnost této organizace souvisela s trávením volného času?

ROH byla zkratkou názvu Revoluční odborové hnutí. Jednalo se o monopolní odborovou organizaci, která byla současně nejmasovější společenskou organizací v období komunistického režimu. Vzniklo již po druhé světové válce z Ústřední rady odborů. Název byl stanoven zákonem č. 144/1946 Sb. z 16. května 1946, o jednotné odborové organizaci. Velký vliv na ROH měli už od jeho vzniku komunisté, kteří používali tuto organizaci jako převodní páku pro prosazení svých cílů. V roce 1948 bylo

v ROH, které se s výjimkou období pražského jara stalo na více než čtyřicet let pouhým vykonavatelem záměrů KSČ, organizováno již přes 80 % zaměstnanců. Vedle jiných věcí ROH zajišťovalo dovolenou pro značnou část zaměstnanců, která se ve většině případů realizovala v síti vlastních či podnikových rekreačních zařízení. Poukazy byly často rozdělovány podle výsledků práce, například na základě splněných plánů či uzavřených závazků. V padesátých letech měla rekreace většinou kolektivní charakter, později již dominovala rodinná rekreace.

5. Co to byly knižní čtvrtky? K jakým knihám se člověk běžně dostal?

Tradice knižních čtvrtků sahá do prvorepublikového období. Majitel Národního knihkupectví a nakladatelství ve Spálené ulici v Praze Alois Srdce, který byl dlouholetým předsedou Svazu nakladatelů a knihkupců ČSR, tehdy pravidelně dával každý čtvrtek do výlohy knižní novinky za uplynulý týden. V roce 1949 bylo jeho knihkupectví znárodněno, ale tradice přežila. Ve čtvrtek, kdy knihkupectví dostávala přiděly nových knih, stáli lidé často fronty. V komunistickém Československu bylo vydávání knih kontrolováno státem. S krátkou výjimkou pražského jara existovala cenzura, která výrazně omezovala knižní nabídku. Přesto vycházely i knihy, o které měli lidé zájem. Část spisovatelské obce sehrála zejména v šedesátých letech důležitou reformní roli. Po nastolení tzv. normalizace byla opět zavedena cenzura a řada významných autorů publikovala pouze v samizdatu či v exilu.

6. Jak vypadalo tehdejší vysílání televize a rozhlasu?

Pravidelné rozhlasové vysílání mělo již prvorepublikovou tradici, neboť bylo zahájeno 18. května 1923. Televizní vysílání začalo až v roce 1953, původně v rámci Československého rozhlasu. V roce 1957 vznikla Československá televize. Po únoru 1948 byl Československý rozhlas zestátněn. Vysílal zpočátku na dvou celonárodních okruzích (Praha a Bratislava). Postupně byly postaveny nové vysílače a vznikaly nové regionální stanice. V roce 1970 vznikl celonárodní okruh Hvězda, který přinášel zpravodajství po celý den. V roce 1972 začala v českých zemích vysílat stanice Vltava, zaměřená na vážnou hudbu a literární dramaturgii. Současně začal vysílat v cizích jazycích Interprogram Radia Praha. V roce 1970 bylo zahájeno vysílání druhého programu Československé televize.

Programová nabídka rozhlasového a televizního vysílání nebyla příliš pestrá. Obsahovala především pořady vlastní výroby (zpravodajství, publicistika, inscenace, záznamy divadelních představení, seriály, soutěže, revuální pořady atd.), doplňované filmovou a seriálovou tvorbou ze zahraniční produkce, před rokem 1990 převážně ze socialistických států. Především zpravodajské a publicistické pořady sloužily zájmům vládnoucí komunistické strany, byť se její vliv v různém období proměňoval. Zásadním způsobem vstupovala do jejich obsahu cenzurními zásahy. V roce 1953 vznikla Hlavní správa tiskového dozoru, která plnila roli hlavní cenzurní instituce. Cenzura byla uvolněna teprve v období pražského jara. Po jeho potlačení vznikla nová cenzurní instituce, Federální výbor pro tisk a informace (od roku 1980 Federální úřad pro tisk a informace). Je také příznačné, že se Československý rozhlas podílel na rušení vysílání Rádia Svobodná Evropa z Mnichova.

7. Jaké filmy se před rokem 1989 promítaly v kinech?

Obdobně jako u televizního a rozhlasového vysílání nebyla tehdy nabídka programů v kinech velká. Převažovaly československé filmy, ze zahraničních pak snímky ze socialistických zemí. Přesto se některé z filmů natočených západními režiséry v Československu objevily a patřily mezi velice oblíbené. Základní podmínkou pro uvedení naprosté většiny filmů bylo, aby se kriticky nevyjadřovaly ke komunistické ideologii či politické situaci v sovětském bloku.

Filmy byly promítány vesměs v nevyhovující kvalitě, i když ta se postupně v části kinosálů zlepšovala. Kinosálů bylo tehdy víc než dnes, což bylo dáno i tím, že dostupnost forem sledování filmů na různých nosičích nebyla tak pestrá jako nyní. Filmy se přesto vedle televizního vysílání v druhé polovině osmdesátých let neoficiálně šířily i na domácích videorekordérech, které však byly poměrně velkou vzácností. Mezi oblíbené filmy šířené na videokazetách patřily před listopadem 1989 například Rambo, Hvězdné války či československé trezorové filmy.

8. Mohl si zájemce v socialistickém Československu koupit nahrávku hudební skupiny ze Západu? Jak se k takovým nahrávkám dalo dostat?

Komunistický režim se po celé období výrazně vymezoval proti západní kultuře, byť se v různých obdobích míra propagandy a rozsah propagandistických a represivních kampaní proměňovaly. Na druhé straně režim musel reagovat na velký zájem zejména mládeže o západní hudební produkci, která zásadním způsobem ovlivňovala také jejich životní styl včetně podoby účesů a oblékání. Obdobně jako v případě literární produkce byl prodej nahrávek omezený zejména z ideologických důvodů. Nahrávky byly distribuovány v Československu různým způsobem. Na jedné straně byla distribuce západní hudby pod kontrolou státu či s jeho svolením. Patřily mezi ně licenční desky, nákupy v Tuzexu, prodej vybraných nahrávek v polských a maďarských kulturních střediscích, převzaté písně západních interpretů v podání domácích skupin či na oficiálních koncertech západních interpretů, kterých ovšem bylo málo. Neoficiálně se nahrávky šířily prostřednictvím západních rozhlasových stanic, na magnetofonových páscích a později také kazetách či prostřednictvím desek pašovaných ze západních zemí. Na pomezí byly hudební burzy, kde se neoficiálně rozmnožované či pašované nahrávky prodávaly.

9. Fungovaly hudební kluby? Jaká byla jejich hudební produkce? Byly i nějaké hudební festivaly?

Hudební kluby i festivaly v předlistopadovém období existovaly a některé z nich sehrály významnou roli jako kulturní centra, třebaže čelily různým omezením a šikaně. Kluby ani festivaly nebyly provozovány soukromými osobami, jejich činnost se odehrávala pod hlavičkou společenských organizací. Důležitý byl vedoucí či odpovědný pracovník, který výrazně ovlivňoval program. V osmdesátých letech byl jejich nejčastějším provozovatelem a organizátorem Socialistický svaz mládeže, který se také podílel na vydávání desek a vysílal své zástupce do rekvalifikačních komisí. Provozoval především kluby mládeže, kde se konaly různé kulturní akce (diskotéky, koncerty atd.). V druhé polovině osmdesátých let (spolu)pořádal hudební festival Rockfest (jehož finále probíhalo dokonce v Paláci kultury, kde se jinak konaly sjezdy KSČ), který byl velmi populární. Už proto, že to byl jediný oficiální festival rockové hudby, které jinak komunističtí ideologové příliš nepřáli. Tento liberální počín byl daný jednak částečným uvolněním v důsledku nástupu Michaela Gorbačova v SSSR a jednak snahou dostat rockovou scénu pod státní kontrolu. Existovala také řada přehlídek, kde vystupovali folkoví písničkáři s kritickou tvorbou. Hlavním festivalem tohoto typu byla v předlistopadovém období původně tramská Porta. Své festivaly (ovšem neoficiální) měl také hudební underground, jehož řada představitelů i příznivců byla pronásledována a jejich veřejné produkci se režim snažil zamezit. Konaly se ovšem i festivaly, jejichž cílem byla naopak otevřená politická podpora režimu. K nejznámějším patřily Festival politické písně Sokolov, Rockový maraton za mír, Děčínská kotva, Zlatý palcát (armádní) či Festival sovětské písně v Ostravě, kde vystupovali umělci vesměs jen z pragmatických důvodů.

Otázky vypracoval:

Petr Blažek, historik

Doporučená literatura:

BLAŽEK, Petr: „Opuštění republiky“. Devět dokumentů k odsouzení Karla Kryla v roce 1975, In: *Paměť a dějiny*, roč. 6, č. 3 (2014), s. 100–117.

BLAŽEK, Petr: „Celá zábava se zvrhla v tancování“. Kampaň proti rock'n'rollu na podzim 1957. In: *Dějiny a současnost*, 2010, roč. 32, č. 6, s. 37–39.

HAVLÍK, Adam: *Západní hudba v Československu v období normalizace. Diplomová práce, FF UK, Praha 2012.*

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967. I. a II. svazek, Academia, Praha 2011.*

KOPAL, Petr a kol.: *Film a dějiny 5. Přestavba. ÚSTR – Casablanka, Praha 2016.*

KOPAL, Petr a kol.: *Film a dějiny 7. Propaganda. ÚSTR – Casablanka, Praha 2018.*

KÖPPLOVÁ, Barbara, a kol.: *Dějiny českých médií v datech: Rozhlas – Televize – Mediální právo. Karolinum, Praha 2003.*

KUDRNA, Ladislav – STÁREK, František Čuňas: *Kniha v barvě krve: Násilí komunistického režimu vůči undergroundu. ÚSTR – Academia, Praha 2020.*

POSPÍŠIL, Filip – BLAŽEK, Petr: „Vraťte nám vlasy!“ První máničky, vlasatci a hippies v komunistickém Československu. Academia, Praha 2010.

RYCHLÍK, Jan: *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2007.*

RYCHLÍK, Jan: *Na západ je cesta dlouhá. Závěrečný akt z Helsinek a cestování československých občanů do zahraničí, In: Paměť a dějiny, roč. 7, č. 3 (2015), s. 3–14.*

VANĚK, Miroslav: *Byl to jen rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956–1989. Academia, Praha 2010.*

VODRÁŽKA, Miroslav: *Fuck the System: esej o kontrakultuře. CDTR, Praha 2021.*

Odkazy:

Bigbít – Internetová encyklopedie rocku

<https://www.ceskatelevize.cz/specialy/bigbit/>

eSbírky (portál určený k online prohlížení digitalizovaných sbírkových předmětů českých muzeí a galerií)

www.esbirky.cz/

Historie rozhlasu v kostce

<https://temata.rozhlas.cz/historie-rozhlasu-v-kostce-7983541>

Pořad ČT: Pozor vysíláme – Svět podle televize. 60 let zpravodajství a publicistiky

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10554316820-pozor-vysilame/>

Příběhy bezpráví (projekt vzdělávacího programu Jeden svět na školách společnosti Člověk v tísni)

www.pribehybezpravi.cz

Retro muzeum Praha

<https://www.retromuzeumpraha.cz/>

Seriál ČT o historii undergroundu

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10419676635-fenomen-underground/>

Totalita.cz

www.totalita.cz

Ústav pro studium totalitních režimů

www.ustrcr.cz

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

www.usd.cas.cz

Poslední aktualizace: 01/2023